

W rozdziale poświęconym literackiej piosence autorskiej oraz poezji rokowej Autorka skupia się na analizie utworów, których twórcami są pieśniarze syberyjscy – kontynuatorzy twórczości takich bardów, jak B. Okudźawa czy W. Wysocki. W analizowanych utworach dostrzega kontekst polityczno-ekonomiczny, odniesienia intertekstualne.

Książkę zamyka rozdział poświęcony twórczości dla dzieci. Jak w literaturze rosyjskiej, tak i w tej tworzonej przez poetów syberyjskich, twórcom przyświeca cel nie tylko ludyczny, ale i dydaktyczny. A. Bednarczyk podkreśla rolę utworów przeznaczonych dla wyjątkowego odbiorcy, jakim jest dziecko, ich wpływ na wychowanie młodego czytelnika oraz na kształtowanie go jako dorosłego człowieka.

Wnikliwym komentarzom kulturowo-literackim towarzyszą w każdym rozdziale analizy środków artystycznego wyrazu, metryki i wersyfikacji.

Podjęcie opisu niezbadanego wcześniej materiału, problemowe ujęcie badawcze unikatowej – w wymiarze formy i dostępności – poezji syberyjskiej, dogłębna analiza literacka, stanowią o niezaprzeczalnej wartości recenzowanej monografii. Mnogość poruszanych zagadnień, logiczne uporządkowanie analizowanych treści oraz wnikliwość analityczna zasługują na szczególne uznanie. Należy dodać, że książka została napisana w języku rosyjskim, dzięki czemu znajduje swoich odbiorców wśród czytelników rosyjskojęzycznych. Warto przy tej okazji wspomnieć, że pozycja została w całości przetłumaczona przez Autorkę na język polski i ukaże się w najbliższym czasie, co przyczyni się niewątpliwie do powiększenia grona czytelników.

Edyta Manasterska-Wiącek
Instytut Filologii Słowiańskiej UMCS

Kultura literacka emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej XX wieku. Konteksty-estetyka-recepcja, red. A. Woźniak, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, ss. 424

Francuski filozof Michel Foucault w swoich rozważaniach na temat emigracji stwierdził, iż zjawisko to, na stałe wpisane w życie społeczno-kulturowe narodów na przestrzeni wieków, nie polega na całkowitej akceptacji nowego

życia. Ono tak naprawdę zapoczątkowuje, otwiera „serię pytań bycia dotyczących”¹.

Efektom poszukiwań odpowiedzi na temat emigracyjnej rzeczywistości, refleksji nad towarzyszącym temu zjawisku rozterkom tożsamościowym, dotyczącym kwestii języka, kultury oraz ojczyźnianej dwoistości, jest tom studiów i artykułów *Kultura literacka emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej. Konteksty, estetyka, recepcja*, który ukazał się pod redakcją Anny Woźniak nakładem Wydawnictwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego w 2013 roku. Publikacja jest już trzecią z kolei pozycją poświęconą badaniom emigrantologicznym z udziałem uczonych z Lublina, a także naukowców reprezentujących kilka innych ważnych polskich ośrodków naukowych, (m.in. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Opolski, Uniwersytety w Białymstoku, Gdańsku, Bydgoszczy i Warszawie). Prezentowany tom zawiera ponad 30 artykułów naukowych, przedstawionych wcześniej na III Międzynarodowej Konferencji Naukowej na temat literatury i kultury emigracyjnej Słowian Wschodnich, która miała miejsce w październiku 2011 roku w KUL. W trzydniowych obradach konferencyjnych, zainicjowanych przez prof. Annę Woźniak, oprócz naukowców z wymienionych wyżej ośrodków naukowo-badawczych, co warto podkreślić, wzięli także udział wybitni goście z zagranicy (Rosja, Ukraina, Białoruś, Izrael), których teksty również obejmuje niniejsza monografia.

Tom, po krótkim *Słowie wstępnym* A. Woźniak, otwiera tekst przemówienia Dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych prof. Krzysztofa Nareckiego, wygłoszonego podczas uroczystego otwarcia konferencji. Dziekan, naukowiec w dziedzinie filologii klasycznej, odwołując się do historii starożytnej Grecji, podkreślił znaczenie zjawiska emigracji dla kultur i cywilizacji na przełomie wieków. Narecki w swoim wystąpieniu wymienił także nazwisko prof. Lucjana Suchanka, uczestnika konferencji, podkreślając Jego zasługi w obszarze badań emigrantologicznych.

Wśród artykułów poruszających zagadnienia związane z emigracją rosyjską warto wspomnieć o pracach polskich naukowców – znawców dziejów rosyjskiej filozofii i myśli społecznej. Mowa tutaj o Annie Rażny, która przybliżyła twórczość Mikołaja Gogola w ocenie Mikołaja Bierdiajewa. Autorka przytacza za myślicielem dość kontrowersyjne opinie, dotyczące dorobku Gogola. Krytyce podlega, jak się okazuje, nie struktura artystyczna

¹ *Człowiek i jego sobowtóry*, tłum. T. Komendant, „Literatura na świecie” 1988, nr 6, s. 215.

i poetyka przywołanych utworów, ale obraz świata i człowieka w nich nakreślony, badany z punktu widzenia antropologii filozoficznej i personalizmu chrześcijańskiego. O tym z kolei, jak ważną rolę w rozwoju rosyjskiej emigracyjnej myśli filozoficznej miały dyskusje o człowieku, rozważania o kategorii osoby, pisze Maria Cymborska-Leboda, powołując się na dyskurs Lwa Karsawina, obecny w tekstach zamieszczonych na łamach czasopisma „Put”. Personalistyczna koncepcja człowieka u Karsawina i jego poprzednika Władimira Erna, stała się punktem wyjścia także dla rozważań Olega Marczenko, zawartych w omawianym tomie w artykule, pt. *К спорам о персонализме и всеединстве*. Danuta Szymonik natomiast w tekście *Фёдора Стiepуна Встречи и размышления: философия мещанства, мистики и артызма (Фёдора Стiepуна Встречи и размышления: философия мещанства, мистики и артистизма)* przybliży filozoficzne spojrzenie na pojęcie wartości, głoszone przez tego wybitnego myśliciela rosyjskiego. Dwa kolejne artykuły, na które warto zwrócić uwagę, dotyczą filozofii Aleksandra Sołżenicyna. W jednym z nich, pt. *Filozofia polityczna Aleksandra Sołżenicyna*, Lucjan Suchanek podkreśla moralizatorski charakter wypowiedzi pisarza, jego próby rozwikłania filozofii świata, pytania o antropologię człowieka i powagę znaczenia etyki i moralności w polityce. W kolejnej pracy natomiast, autorstwa Moniki Sidor, omawiane są wypowiedzi krytycznoliterackie Sołżenicyna w odniesieniu do tekstów Iwana Szmielowa. Rząd artykułów dotyczących filozofii zamyka praca Aleksego Kucy, poświęcona sylwetce archimandryty Cypriana (Kierna), z omówieniem głoszonych przez niego wartości aksjologicznych.

Istotne miejsce w omawianej monografii, o czym pisze A. Woźniak w *Słowie wstępny*, zajmują prace dotyczące „literatury kobiecej”, a także działalności kobiet w sferze kultury i życia społecznego, jakże ważne z punktu widzenia współczesnych badań nad literaturą i kulturą emigracji. Na uwagę zasługują tutaj teksty Elżbiety Banasiuk, będące dogłębnym studium, ukazującym koleje losu i drogi twórcze trzech kobiecych postaci: Niny Berberowej, Zinaidy Szachowskiej i Irène Némirovsky (*Koleje losu a wybór strategii pisarskich*), Zoi Kucej (*Женское письмо на примере Н. Берберовой и Н. Тэффу*), będący próbą poszukiwań odpowiedzi na pytania o pozycję kobiet i sposobów postrzegania przez nie współczesnego świata, a także Wandy Laszczak, omawiającej temat rewolucji w prozie Jelizawiey Skobcowej (Kuźminy Karawajewej) na tle emigracyjnym. Problem krytyki literackiej tworzonej na emigracji omawia Anna Woźniak, w artykule poświęconym wybitnej postaci kobiecej „pierwszej fali” Zinaidzie Gippius. Autorka dogłębnie omawia problemy krytyczno-literackiego dyskursu poetki i pisarki, podkre-

ślając jednocześnie jej zaangażowanie w życie literackie i kulturalne emigracyjnego Paryża. Skomplikowane losy rosyjskiej emigrantki Natalii Gorodieckiej natomiast stały się obiektem badań Aleksieja Lubomudrowa, członka Rosyjskiej Akademii Nauk z Sankt Petersburga. Autor zwraca uwagę na duchowy rozwój pisarki, która rezygnując z pisania beletrystyki, poświęca się życiu teologicznemu, podąża w kierunku duchowych doświadczeń swoich bohaterów, a w ślad za ich dążeniami zbliżenia się do Boga i Cerkwi.

Cennym materiałem dotyczącym spuścizny emigracyjnej jest artykuł Bronisława Kodzisa *Dramaturgia rosyjska pierwszej fali emigracji. Stan i perspektywy badań*, w którym autor podejmuje próbę oglądu sytuacji dramatopisarstwa pierwszej fali emigracji rosyjskiej, wymieniając nazwiska twórców bardziej znanych i zbadanych, na przykład V. Nabokova czy M. Cwietajewej. W ocenie Kodzisa jednak zagadnienie dramatopisarstwa rosyjskiego pierwszej połowy XX wieku (A. Awierczenko, W. Chomicki, S. Juskiewicz, N. Teffi), temat obszerny i wartościowy, wciąż wymaga gruntownych badań.

Na szczególną uwagę zasługuje także artykuł Leonida Finkela, pisarza i sekretarza Związku Rosyjskojęzycznych Pisarzy w Izraelu, poświęcony życiu literackiemu „rosyjskiego Izraela”. Finkel, sam będąc przedstawicielem aliji, w Izraelu przebywa od roku 1992, przybliża realia, w jakich od początku XX wieku powstaje rosyjskojęzyczna literatura żydowska tworzona na styku wielu kultur i prądów literackich. Autor wymienia nazwiska współczesnych twórców w Izraelu, omawia pokrótce ich dzieła, nierzadko dotykające zagadnienia tożsamości, powrotu do korzeni i problemów egzystencjalnych, związanych z adaptacją w ojczyźnie przodków. Artykuł Finkela jest z pewnością jedną z nielicznych prac, jeśli nie jedyną, jakie ukazały się w Polsce, dość szeroko i w sposób chronologiczny omawiających funkcjonowanie rosyjskiej aliji w Izraelu – rosyjskojęzycznego czasopiśmiennictwa, poezji, prozy i krytyki literackiej.

Pracę o działalności organizacji pisarzy emigracyjnych, tym razem jednak, nie na podstawie osobistych refleksji, z czym mamy do czynienia u Finkela, ale bazując na materiałach archiwalnych, przedstawiła Olga Demidowa. Autorka skupia uwagę na funkcjonowaniu związków pisarzy na emigracji w latach 1920-1930, ich roli w historii i wpływie na życie i działalność emigrantów „pierwszej” fali.

Przygotowując recenzję prezentowanego tomu uświadomiłam sobie, jak wiele cennych prac w nim zawarto. Nie sposób, choćby pokrótce, omówić wszystkich. Publikacja zawiera artykuły dotyczące życia i dorobku wybitnych reprezentantów szczególnie „pierwszej” i „trzeciej” fali emigracji rosyjskiej,

prace, w których przybliży się nazwiska mniej lub bardziej znane (są wśród nich: Iwan Bunin, Boris Zajcew, Leonid Zurow, Mark Ałdanow, Wadim Andriejew, Zinowij Zinik, Josif Brodski, Wasilij Aksionow, Dina Rubina), także te z dziedziny muzyki i sztuki (Fiodor Szalapin, Siergiej Rachmaninow), rozpatruje się twórczość pisaną na styku kultur, poddaje analizie różnorodne zjawiska literackie i kulturowe funkcjonujące na rosyjskim gruncie emigracyjnym.

Mimo iż najwięcej artykułów zamieszczonych w monografii dotyczy emigracji rosyjskiej, są w tomie także teksty traktujące o ukraińskiej i białoruskiej literaturze i kulturze, szczególnie ważne, jak sądzę, z punktu widzenia obecnych, polityczno-społecznych konfliktów na Ukrainie i Białorusi. Stefania Andrusiw w artykule *Główne narracje ukraińskiej literatury emigracyjnej drugiej połowy XX wieku* zwraca uwagę na specyfikę funkcjonowania środowiska emigracyjnego Ukraińców. Autorka ocenia współczesną emigracyjną literaturę ukraińską, w której najważniejszą wartością jest Bóg i ojczyzna, jako twórczość prawdziwą, „wartościową”, „ciekawą”, jakże różną od udreżonej, bo negowanej przez cenzurę i represje literatury sowieckiej. O niełatwych kolejach życia rodziny Kosaczów-Drahomanowów, przedstawicieli rodu, z którego wywodzi się wybitna poetka ukraińska Łesia Ukrainka traktuje artykuł Marty Kaczmarczyk (Redy) *Losy rodu Kosaczów-Drahomanowów z widmem emigracji w tle*. Autorka – prezentując zawiłe realia, w jakich przyszło żyć przodkom Łarysy Kosacz-Kwitki, rodzinie ukraińskiej świadomej swej narodowości i kultury, przez co nierzadko narażonej na prześladowania – podkreśla ich wkład w historię Ukrainy, w walkę o ukraińską tożsamość i pamięć o przedstawicielce ruchów narodowowyzwoleńczych, Łesi Ukraine.

Ucieczka przed reżimem stalinowskim, jak się okazuje, zmieniła losy życiowe i twórcze także wielu literatów białoruskich piszących na wygnaniu, m.in. N. Arsienniewej, M. Siadniowa, J. Juchnowiec, M. Miszczanczuka. Halina Twaranowicz w artykule *Białoruska literatura emigracyjna. Recepja krytyczno-literaturoznawcza* wymienia główne powody emigracji białoruskich pisarzy-emigrantów po II wojnie światowej, przywołuje nazwiska twórców, omawia najważniejsze utwory współczesnej literatury białoruskiej, zwraca uwagę na czynniki wpływające na recepcję tej literatury. Wśród tekstów, dotyczących życia literackiego białoruskich pisarzy, warto wspomnieć także artykuł Heleny Głogowskiej (*Białoruskie środowisko literackie w Niemczech*), omawiający losy pisarzy białoruskich na emigracji w Niemczech w latach 1944-1945.

Omawiana publikacja zajmuje, jak sędzę, nieocenione miejsce w badaniach naukowych, dotyczących emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej. Ranga tekstów, nowatorstwo i wieloaspektowość badań zawartych w niniejszej monografii znacząco uzupełniają międzynarodową przestrzeń badań naukowych w obszarze wschodniosłowiańskiej kultury emigracyjnej. Publikacja ta, co podkreśla A. Woźniak w *Słowie wstępnym*, jest efektem szerokiej, często nowatorskiej działalności naukowców z kraju i z zagranicy, doświadczonych badaczy, ale także młodych naukowców². Miejmy nadzieję, iż rozważania podjęte w omawianym tomie pomogły rozwikłać niektóre kwestie XX-wiecznej oraz najnowszej kultury i literatury emigracyjnej, ale także stały się załączkiem do kolejnych analiz i interpretacji.

Na koniec dodam także, że tom jest estetycznie wydany, wszystkie teksty zostały uzupełnione o streszczenia w języku angielskim oraz polskim bądź rosyjskim, w zależności od języka wypowiedzi. Całość dopełniają, zamieszczone na końcu tomu fotografie z podobiznami twórców-emigrantów oraz zdjęcia, będące dokumentem z życia „rosyjskiego Izraela”.

Podsumowując wypada raz jeszcze powołać się na słowa Demokryta cytowane przez K. Nareckiego podczas przemówienia otwierającego konferencję na KUL- u. Dobrze się stało, że również słowo pisane w postaci niniejszej publikacji okazało się „cieniem czynu”.

Agnieszka Lenart
Instytut Filologii Słowiańskiej KUL

² Zob. A. Woźniak, *Słowo wstępne*, w: *Kultura literacka emigracji rosyjskiej, ukraińskiej i białoruskiej XX wieku. Koncepcja, estetyka, recepcja*, red. A. Woźniak, Lublin: Wydawnictwo KUL 2013, s. 7.